

Žena u spisima ranokršćanskih pisaca

Anto MIŠIĆ

UVOD

Književna djela ranokršćanskih pisaca trajni su izvor kasnijim teološkim razmišljanjima. Općenito govoreći, najstarije razdoblje kršćanstva ostaje trajni uzor na koji se Crkva mora stalno vraćati u promišljanju o svojoj izvornosti i pravovjernosti. Osim toga, gotovo nije moguće razumjeti suvremene prilike u Crkvi i teologiji bez osvrtnja upravo na razdoblje u kojemu je nastala otačka književnost.

Crkveni oci i pisci u svojim djelima opisuju većinu područja kršćanskog života pa je razumljivo da dotiču problematiku i ulogu žene u kršćanskim zajednicama. Nije ipak riječ o traktatima, koji bi »žensko pitanje« obrađivali u našem suvremenom smislu, niti možemo današnji položaj žene rješavati isključivo po uzoru ranog kršćanstva. Poznavanje ranokršćanskih spisa o ženi pripomaže, prije svega, boljem razumijevanju korijena današnjega stanja te boljem uočavanju već učinjenih pozitivnih pomaka i onoga što bi još trebalo da se učini.

Opširnost gradiva, premda ćemo se uglavnom ograničiti na prva tri stoljeća, i ograničenost vremena nužno će učiniti da će i ovaj prikaz biti manjkav, djelomičan i da će dotaknuti tek neke elemente naznačene teme u naslovu.

Brojnost knjiga i članaka o ovoj temi pokazuje njezinu zanimljivost i važnost u suvremenoj Crkvi i društvu. U tome vidim i opravdanje uključivanja ove teme u ovogodišnju Obiteljsku ljetnu školu.

KULTURNO-RELIGIOZNI IZVORI RANOKRŠĆANSKOG POLOŽAJA ŽENE

Žena u židovstvu

Radi boljega i lakšeg razumijevanja pavlovskih i starokršćanskih tekstova o ženi potrebno ih je postaviti u povijesno-kulturni ambijent u kojemu su nastali.

Židovska tradicija ženi jasno određuje podređenu ulogu. U kućnom i bračnom životu žena gotovo da i nije imala nikakva prava. Muž je s njome

postupao kao sa svojim vlasništvom. »Kada tko uzme ženu i s njome postupi kao muž, a potom na njoj otkrije što ružno te ona više ne nalazi milosti u njegovim očima, i on joj napiše otpusno pismo, uruči joj ga i potjera je iz svoje kuće« (Pz 24,1). Nimalo veća prava žena nije imala ni u vjerskome životu. Bilo joj je zabranjeno aktivno sudjelovanje na subotnjim sastancima u sinagogi, a nije bilo predviđeno ni to da bude poučena u Zakonu. Sve uloge u političkom i religioznom životu Židova bile su pridržane za muškarce.¹ Da prikazemo odnos židovstva prema ženi, napomenimo kao zanimljivost da pobožni Židov svednevice zahvaljuje Bogu što nije nevjernik, ni rob, ni žena.

Mnogo bolje prilike nisu bile ni u drevnoj grčkoj i rimskoj kulturi.

Imajući na pameti prilike u kojima su živjele žene prije kršćanstva, njihovo se stanje u Crkvi vidljivo popravlja. Istina je također da će novost Isusova odnosa prema ženi biti sužena utjecajem židovsko-poganske sredine u koju se kršćanstvo proširilo. Pavlovi i, kasnije, otački tekstovi pokazuju kako se Crkva inkulturirala u sredinu u koju je ulazila, ne propuštajući stalno naglašavati da muškarac i žena imaju ista prava na duhovnom i moralnom području: »Nema tu više ni Židova ni Grka; nema više ni roba ni slobodnjaka; nema više ni muškog ni ženskog, jer ste svi samo jedan u Kristu Isusu« (Gal 3,28). Veći problemi su nastali kad je trebalo ravnopravno uključiti ženu u crkveni i društveni život, u kojemu su uglavnom dominirali muškarci.

U prosudbi Pavlovog i otačkog odnosa prema ženi nužno je imati na umu i taj snažni utjecaj gotovo isključivo »muške« kulture i društvene organizacije antičkog vremena.

Isusov odnos prema ženama

Već površnim čitanjem Evandelja lako je uočiti da su žene imale važnu ulogu u Isusovu životu i naviještanju Radosne vijesti. Marija, Isusova majka, ima posebno mjesto u povijesti spasenja i Kristavu poslanju na Zemlji. Uz Mariju, Evandelja nam spominju imena manjih žena: od Elizabete, kojoj trudna Marija ide u pohode, do Marije Magdalene, kojoj se Isus prvoj pokazuje živ nakon uskrsnuća.

Raznovrsnost i množina Isusovih susreta sa ženama pokazuje važnost koju im On pridaje. Žene susrećemo u svim Isusovim aktivnostima. On priznaje ženu kao ravnopravnu sugovornicu i stvarno je drži jednakom muškarcu. Žene, kao i muškarci, slušaju njegove propovijedi (Mt 14, 21) i osobno razgovaraju s njime (Iv 4, 1–42). Isus je izliječio mnoge žene: Petrovu punicu, kći Sirofeničanke, uskrisio Jairovu kći, ... Magdalenu je oslobodio od Zloga i grijeha, a preljubicu od kamenovanja razjarene svjetine. Među ženama Isus je imao iskrenih prijateljica, kao što su Lazarove sestre Marta

¹ Opširnije o tome može se vidjeti u: R. De VAUX, *Les institutions de l'Ancien Testament*, t. II, Pariz 1960, str. 248–249.

i Marija, te vrlo vrijednih suradnica koje su ga i materijalno pomagale: »Zatim je redom obilazio gradove i sela propovijedajući i navješćujući Radosnu vijest o kraljevstvu Božjem. Pratila ga Dvanaestorica i neke žene što ih je izliječio od zlih duhova i bolesti: Marija, zvana Magdalenka, iz koje bijaše izišlo sedam zlih duhova; Ivana, žena Herodova upravitelja Kuza; Suzana i mnoge druge, koje su ih pomagale svojim dobrima« (Lk 8, 1–3).

Mogli bi navesti i druge primjere Isusova odnosa prema ženama, koje bi trebalo pobliže proučiti da bismo dobili cjelovit uvid o ulozi žene u Isusovu životu i propovijedanju. To, međutim nije zadatak ovoga prikaza. Naglasimo samo da Njegov odnos prema ženama nije bio posvema u skladu s ondašnjim židovskim i poganskim kulturnim i moralnim običajima. On se, međutim, i ovdje pokazao dosljedan načelu da nije došao dokinuti zakon nego dopuniti ga. Isus ne mijenja običaje i društveni položaj žene, ali mijenja i dopunjuje njezino vrhunaravno vrednovanje, pokazujući svojim djelovanjem i riječima stvarnu jednakost između muškarca i žene. Upravo Isusovo postupanje prema ženi ostaje trajni primjer svim kršćanima o tome kako ispravno shvatiti vrijednost i ulogu žene te njezin odnos prema muškarcu i društvu.

Pavlov odnos prema ženama

S Pavlovim poslanicama otpočinje kršćanska književnost. One nam svjedoče i o mukotrpnom probijanju novosti Isusova viđenja biti i uloge žene, njezine jednakosti s muškarcem i uloge u Crkvi i društvu.

Čini se da Pavao, odgojen u strogoj židovskoj tradiciji farizejske obitelji i obrazovan u duhu antičke kulture, ipak daje ženi podređen položaj. Svoj stav pokušava tumačiti stvaranjem prvih ljudi: »... budući da nije čovjek od žene, nego žena od čovjeka, i budući da čovjek nije stvoren radi žene, nego žena radi čovjeka« (1 Kor 11, 8–9). Vezu nadređenosti i podređenosti Krista i Crkve, Pavao primjenjuje na odnos između muža i žene: »Štoviše, kao što je Crkva pokorna Kristu, tako neka budu i žene u svemu svojim muževima!« (Ef 5, 24). Konačno Pavao zaključuje da ta podložnost »dolikuje u Gospodinu«: »Žene, pokoravajte se svojim muževima, kako dolikuje u Gospodinu!« (Kol 3, 18).²

Čini se da, prema uzoru na židovsku tradiciju, Pavao osobito nastoji isključiti žene iz bilo koje službene uloge u kršćanskoj zajednici. Pozivajući se na »Zakon«, a ne na Isusov primjer, zabranjuje im u zajednici govoriti ili nešto pitati: »Kao i u svim crkvama svetih, žene neka na sastancima šute! Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im Zakon propisuje. Ako žele što naučiti, neka kod kuće pitaju svoje muževe, jer ne dolikuje ženi da govori na sastanku« (1 Kor 14, 33b–35).

2 Sličnu misao nalazimo i u prvoj Petrovoj poslanici, gdje se obaveza podložnosti prema mužu odnosi i ako je on nevjernik: »Jednako, vi žene, budite pokorne svojim muževima, da i oni koji možda ne vjeruju Riječi budu pridobiveni bez riječi ponašanjem vas žena, kad budu promatrali vaše čisto i puno poštovanja vladanje!« (1 Pet 3, 1–2).

Premda su žene bile revne slušateljice Isusovih propovijedi i prve vjesnice Njegova uskrsnuća, Pavao im osobito zabranjuje bilo kakvu učiteljsku ulogu: »Ne dopuštam ženi da poučava niti da vrši vlast nad mužem: štoviše, neka ostane u skrovitosti! Uistinu, najprije je bio stvoren Adam, onda Eva. Osim toga, Adam nije zaveden, već je žena, pošto je zavedena, upala u grijeh. Ali će se ona spasiti vršenjem majčinskih dužnosti ako ustraje s čednošću u vjeri, ljubavi i posvećenju« (1 Tim 2, 12–15).

Svoj krut stav prema ženi Pavao opravdava njezinom krivnjom za prvi grijeh. Upravo ta iskonska »ženina krivanja«, opisana na prvim stranicama Biblije, postat će izvorište i kasnijem podcjenjivanju žene i opravdavanju njezina podlaganja muškarcu. Evina »krivnja« postat će ishodište i opravdavanju svojevrsnog antifeminizma u otačkoj, pa i kasnijoj, kršćanskoj književnosti.

Ostanemo li samo na navedenim tekstovima, mogli bismo zaključiti da Pavao nije uopće razumio Gospodina. Za Pavla, kao i za Isusa, mogli bismo ipak reći da ni on nije mijenjao ustaljene društvene strukture i običaje, nego im je davao novi duh i mijenjao ih iznutra. Lijep primjer takva djelovanja jest i njegov odnos prema ropstvu, koje ne dokida, ali prijatelju Filemonu naglašava da svog odbjeglog roba Onezima primi. »Ne više kao rob, nego više od roba, kao dragi brat; meni izvanredno drag, a koliko više tebi i po naravi i po Gospodinu!« (Flm 16). Pavao nije promijenio prilike žene u društvu u kojem je bila podređena, ali inzistira na novosti koju je Krist donio, izražavajući to glasivotom rečenicom: »Nema tu više ni Židova ni Grka; nema više ni roba ni slobodnjaka; nema više ni muškog ni ženskog, jer ste svi samo jedan u Kristu Isusu« (Gal 3, 28). Osobito je važno naglašavanje jednakosti u bračnome životu: »Žena nije gospodar svojega tijela, nego muž; isto tako i muž nije gospodar svoga tijela, nego žena« (1 Kor 7, 4). Žena i muškarac su međuovisni, a uzajamna jednakost ima izvorište u Bogu. »Ali u Gospodinu niti je žena nezavisna od čovjeka niti čovjek od žene, jer kao što je žena od čovjeka, tako je i čovjek po ženi, a sve dolazi od Boga« (1 Kor 12, 13).

EVA – MARIJA

Eva i Marija su dva biblijska lika koji su najviše utjecali na otačke stavove o ženi. One u starokršćanskoj književnosti označuju polazište i cilj. Eva tako simbolizira ženu u njezinoj životnoj podređenosti i grešnosti, a Marija je cilj s kojim se svaka žena treba da se poistovjeti i kojemu treba da teži.

Znamo da Pavao uspoređuje Adama i Krista, neposluh i grijeh po Adamu i posluh i opravdanje po Isusu Kristu.³ Sličnu usporedbu čine oci između Eve i Marije. Tu misao prvi donosi Justin⁴, a razvija Irenej koji Mariju

³ Usp. Rim 5, 12s; 1 Kor 15, 21s.

⁴ Usp. JUSTIN, *Dial.*, 100.

predstavlja kao Evinu odvjetnicu, ali i ideal koji Eva nije uspjela ostvariti. »Kao što je naime ona bila zavedena riječima anđela da se odijeli od Boga, prezrevši njegovu riječ, tako je i ova bila evangelizirana riječima anđeoskim da ponese Boga, pokoravajući se njegovoj riječi. I ako je ona postala neposlušna (inobedierat) Bogu, ova se druga dala nagovoriti da bude poslušna Bogu, pa da djevica Marija postane advokat (advocata) djevice Eve. I kao što je po djevici ljudski rod podložen smrti, da tako bude spašen po djevici«⁵. »Trebalo je da Adam bude rekapituliran u Kristu – da ono što je smrtno bude apsorbirano i progutano od besmrtnosti, i Eva u Mariji, da djevica, učinivši se odvjetnicom djevice, uništi i ukine neposlušnost djevice po poslušnosti djevice«⁶

Oci uglavnom ženi pripisuju odgovornost za prvi grijeh, označujući je kao izvorište grijeha u svijetu.⁷

Eva je kao predstavnica prisutna u svakoj ženi. Stoga sve one moraju, kako kaže Tertulijan, činiti pokoru.⁸

Ženina povezanost s istočnim grijehom izvorište je njezina podcjenjivanja i poistovjećivanja sa svime što označava neku slabost ili manja vrijednost. Prema Origenu, ona je duša, a muškarac duh⁹, Ambrozije je uspoređuje s osjećajima, a njega s umom¹⁰, a Grgur Veliki predstavlja je kao opći simbol slabosti.¹¹

I dok je povezanost žene s istočnim grijehom izvor njezina omalovažavanja, povezanost s Kristom donosi joj novu, bitno drukčiju poziciju. Uz Mariju tu su i drugi ženski likovi koje Isus susreće za svojega javnoga djelovanja i poslije uskrsnuća. Činjenica da se Isus nakon uskrsnuća prvo ukazao ženi mnogi oci ističu kao znak posebne povlastice žene u kršćanskoj zajednici.¹²

Izuzimajući društveno stanje žene, ona je, prema mišljenju otaca na duhovnome području jednaka muškarcu. Oboje imaju istog Gospodina i

5 IRENEJ, *Adv. haer.* 5, 19, 1.

6 IRENEJ, *Dem.* 33. Prijevod uzet prema knjizi T. Š. Bunića, *Povijest kršćanske literature, I*, Zagreb 1976. st. 443–444.

7 Usp. IRENEJ, *Adv. haer.* 3, 22, 4; TERTULIJAN, *De c. fem.* 1, 1; AMROZIJE, *Hex* 5, 18; KRIZOSTOM, *De virg.* 46, 1; AUGUSTIN, *In ps.* 48, 1, 6. I u Starom Zavjetu žena se češće predstavlja kao izvor zla. »Jer iz odijela izlazi moljac, a od žene ženska zloća. Bolja je zloća muška nego dobrota ženska; od žene potječe sramota i ruglo« (Sir 42, 13–14). »Otkrih da ima nešto gorče od smrti – žena, ona je zamka, srce joj je mreža, a ruke okovi; tko je Bogu drag, izmiče joj, a grešnik je njezin sužanj« (Prop 7, 26). Nasuprot tome, SZ ženu opisuje vrlo pozitivnim crtama ako se »boji Gospodina« i ako je dobra supruga i majka. Poznat je onaj hvalospjev supruzi i majci iz Izreka 31, 10–31; ili Sir 26, 1–3; »Blago mužu žene čestite, jer je dvostruk broj dana njegovih. Čestita žena radost je mužu svojem, on će godine svojeg života proživjeti u miru.«

8 Usp. TERTULIJAN, *De c. fem.* 11.

9 Usp. ORIGEN, *Hom.* 1, 15 in Gen.

10 Usp. AMBROZIJE, *De parad.* 15, 73.

11 Usp. GRGUR VEL., *Mor. Job.* XI, 49, 65.

12 Usp. ORIGEN, *Comm. In Jo.* 13, 29, 179; JERONIM, *In Mt.* 28, 9; AMBROZIJE, *In Lc* 2, 28; AUGUSTIN, *In Jo* 1.

učitelja, pripadaju istoj Crkvi.¹³ Žena kod nekih otaca alegorički predstavlja Crkvu¹⁴, a starokršćanska ikonografija Crkvu moliteljicu predstavlja u liku žene raširenih ruku, poznatu pod imenom Oranta.

ŽENSKA TIPOLOGIJA

Vidjeli smo ukratko pozitivnu i negativnu karakterizaciju žene u starokršćanskoj književnosti, koja, polazeći od suprotnosti između Eve i Marije, vidi u ženi dvije krajnosti, koje je Sv. Jeronim izrekao kao: »femina instrumentum diaboli«, izvor grijaha kojeg se treba kloniti; nasuprot tome stoji »mulier sancta ac venerabilis«, koju treba nasljedovati.¹⁵

U pozitivnom viđenju žene tri su osnovna tipa: *djeвица*, *udovica* i *majka*. Zajednička im je moralna i religiozna osnovica ali različitost uloga i načina života zahtijeva i različite i posebne kreposti.

Budući da su ta tri tipa žena karakteristični za prve kršćanske zajednice, potrebno ih je pobliže opisati.

Djeвица – Djevičanstvo je novost koju donosi kršćanstvo. Novost je prije svega u vrhunaravnoj dimenziji koju Crkva pridaje takvom načinu života. Židovstvo je cijnilo plodnost i mnogobrojnost potomaka, tumačeći to kao znak Božjega blagoslova.¹⁶ Djevičanstvo se doživljavalo kao neplodnost. Jiftahova kći, koju je otac obećao žrtvovati ako pobijedi neprijatelje, moli svojega oca: »Ispuni mi ovu molbu: pusti me da budem slobodna dva mjeseca; lutat ću po gorama sa svojim drugama i oplakivati svoje djevičanstvo« (Suci 21, 13). Cijenilo se samo djevičanstvo prije braka: Zakon propisuje da se veliki svećenik može oženiti samo djevicom.¹⁷

Ni poganstvo nije cijnilo život u djevičanstvu. Poznavali su određene oblike života u djevičanstvu, ali vezane samo za religijsko–magijske obrede. Osobito su poganske svećenice bile obvezane na djevičanstvo, a njihova kulturna uloga je shvaćena kao bračna veza s božanstvom. Pogansko i židovsko vrednovanje djevičanstva uvelike se razlikuje od kršćanskog. Kršćanstvo od početka ne vidi u djevičanstvu samo kulturnu i predbračnu nego prije svega vrhunaravnu vrijednost u sebi, kao način posvemašnjeg predanja i posvećenja svojega bića Bogu.

Izvor djevičanskog načina života ne možemo tražiti ni u židovstvu ni u poganstvu. Krist je, kako veli Jeronim, »auctor et princeps virginitatis«.¹⁹ Isus je ne samo doktrinarni izvor djevičanstva nego će svojim životom postati i uzor o tome kako ga svednevice živjeti. Jeronim kaže: »Christus virgo,

13 Usp. TERTULIJAN, *Ad ux.* II, 9; KLEMENT ALEKSANDRIJSKI, *Paed.*

14 Usp. JERONIM, *In Mt.*, 15, 22; 26, 12–14; KRIZOSTOM, *In Mt. hom.* 51

15 Usp. D. S. WIESEN, *St. Jerome as a Satirist*, Conell University Press, 1964, str. 113–165.

16 Usp. *Ps* 128, 3–4

17 Usp. *Lev* 21, 13

18 Usp. JERONIM, *Ep.* 65, 10

virgo Maria utrique sexui virginitatis dedicavere principia«. ¹⁹ I dok Krist ostaje osnovni izvor svakom djevičanstvu, Marija postaje glavni model identifikacije. U pismu djevojci Eustokiji Jeronim joj napominje da Mariju uzme kao uzor »Propone tibi beatam Mariam qua tantae extitit puritatis ut mater esse Domini mereretur.« ²⁰

Tu nastaje i jedan problem. Marija je djevica i majka pa je djevičanstvu trebalo pridodati oznake materinstva – te glavne biološke funkcije svake žene. Budući da se djevica odriče fizičkog rađanja (materinstva), ono se može ostvariti samo u duhovnome smislu. Rađa se tako u Crkvi ideja o djevici majci, odnosno o duhovnom materinstvu. ²¹

Ideja o djevici majci u duhu je »kršćanskog paradoksa«. Sjetimo se samo pšeničnog zrna, koja tek umirući daje život, onoga »tko želi život sačuvati, izgubit će ga«, ili činjenice da Marija rađa svojega stvoritelja. Na istom idejnom pravcu je i djevičansko materinstvo koje, vrhunaravno gledano, postaje plodonosnije od fizičkog.

Duhovno očinstvo i materinstvo dobiva nov sadržaj i značenje razvojem redovništva, u kojemu se poglavar odnosno poglavarica doživljavaju kao duhovni otac ili majka pojedinca i cijele zajednice i koji prezuzimaju skrb za duhovnu i tjelesnu dobrobit sviju članova.

Udovica – Djevičanski način života, kako smo vidjeli, novost je koju kršćanstvo unosi u antičko društvo. Za razliku od skrovitosti života djevica u samostanima ili majki koje svoje poslanje ostvaruju u vlastitoj obitelji, udovice su bile više prisutne u životu kršćanske zajednice. Udovica, u ranom kršćanstvu, nije samo socijalna kategorija žena kojima su umrli muževi, pa ih je potrebno materijalno pomagati, nego dobivaju različite uloge u kršćanskoj zajednici. Za razliku od djevica i majki, udovice su bile više u kontaktu s društvom. U starokršćanskim zajednicama imaju uglavnom molitvenu i karitativnu ulogu. Upravo te dvije aktivnosti, molitva i karitas, uočavamo i kod udovica koje se spominju u Evandelju. Udovica Ana mnoge je godine svojega udovištva provela u hramu: »Noću i danju služila je Bogu postom i molitvom« (Lk 2, 37). Siromašna udovica daje kao milostinju posljednja dva novčića, i biva od Isusa pohvaljena jer je dala više nego ostali. ²²

U Pavlovim poslanicama češće se govori o udovicama. Pavao ih poziva da se ne udaju ponovo i da žive kao on, ističući vrijednost takvog načina

19 *Isto* 49, 21

20 »Uzmi si za uzor Mariju, koja je bila tako čista da je zavrijedila biti majka Božja« *Isto* 22, 38.

21 Ta misao idejno povezuje starozavjetno viđenje Eve kao majke čovječanstva s novozavjetnom idejom Marije, koja rađa Krista, osnivača Crkve, majke svih kršćana. Već se u SZ Božji odnos prema Izabranome Narodu uspoređuje s majčinstvom. »Kao što mati tješi sina tako ću i ja vas utješiti« (Iz 66, 13). U NZ majčinsku ulogu preuzima Crkva, u kojoj se rađaju djeca svjetla. Ideju duhovnog majčinstva nalazimo i u Sv. Pavla, koji kršćane doživljava kao vlastitu djecu: »Da i bezbroj učitelja imate u Kristu, ipak nemate mnogo otaca, jer vas ja Evandeljem rodih u Kristu Isusu« (1 Kor 4, 15).

22 *Usp. Mk* 12, 42s

života.²³ Udovištvo ipak stavlja iza djevičanstva, ali mu daje prednost pred udajom.²⁴

Poput karizme djevičanstva, u Crkvi se prepoznaju i karizma udovištva. U starokršćanskim zajednicama nastaju skupine udovica, organiziranih prema strogo održanim pravilima, nerijetko primane uz posebne obrede. Uglavnom su to bile žene odmaklije dobi: prema odredbi Sv. Pavla, ne mlađe od šezdeset godina (usp. 1 Tim 5, 9), primjerna vladanja i vrlo aktivne u kršćanskoj zajednici.

Treba ipak napomenuti da su nešto važniju ulogu imale udovice u Rimu, dok u drugim krajevima organizirane skupine udovica, prilično brzo izčežavaju. Razlozi tome su više u različitosti mentaliteta i socijalnih prilika pojedinih krajeva nego u crkvenim intervencijama.

Ukratko bismo mogli reći da udovica u sebi zgodno ujedinjuje i život u čistoći i majčinstvo, duhovno i tjelesno. Bivaju na taj način slične marijanskom idealu djevice-majke.

Majka – Uloga i pozicija majke u starokršćanskoj zajednici i književnosti uvelike se razlikuje od djevica i udovica. Majka je tip žene koja svoje poslanje u potpunosti ostvaruje u obitelji, stoga je, gledano teološki i literarno, mnogo jednostavniji od prethodnih.

Vrijednost, uzvišenosti i poštivanje majke i majčinstva zajednička je baština svih kultura i religija, pa kršćanstvo tu nije donijelo neke bitne novosti. Možda je osnovna oznaka kršćanskog viđenja majčinstva želja da se fizičko materinstvo nadvlada onim duhovnim. Tu tendenciju već smo uočili u dva prethodna tipa žena: djevice i udovice.

Majka nije česta tema u starokršćanskoj književnosti, pogotovo nema traktata koji bi to sustavno obrađivali. Najčešći govor o majci je u autobiografskim djelima, od kojih su najpoznatije *Ispovijesti* Sv. Augustina. Monika, majka Sv. Augustina, postaje model supruge, majke i »službenice Gospodnje« kako Augustin često naziva svoju majku.²⁵

I Augustin ističe »duhovno materinstvo« koje se ostvarilo u dugogodišnjoj Monikinoj borbi da Augustina »rodi« za Boga. »I majka moga tijela, koja je bila spremna da me i za vječno moje spasenje još s većom ljubavlju rodi u svom čistom srcu vjerujući u tebe, prestrašila se i već žurno učinila sve

23 Usp. 1 Kor 7, 8.

24 Usp. 1 Kor 7, 40. U antičkom svijetu udovištvo, kao ni djevičanstvo, nije bilo osobito cijenjeno. Udovice su malo prisutne i u knjigama podložnosti (usp. 2 Kr 3, 7; 16, 22); ili ugroženosti pa se i sam Bog proglašava njihovim zaštitnikom (usp. Pnz 10, 18; 27, 19). Nevjernima se prijeti da će im žene ostati udovice (usp. Izl 22, 24).

25 Zanimljiv je odnos između muža i žene u starokršćanskim obiteljima, gdje nije bio rijedak slučaj supruge kršćanke i supruga poganina. Kršćanstvo je već od početka imalo veliki uspjeh i simpatije kod žena koje su mahom prihvaćale kršćanstvo prije i revnije od muževa. U toj novoj situaciji upravo su supruge bile najzaslužnije za obraćenje čitave obitelji. Sjetimo se primjera Sv. Monike.

da primim spasonosne sakramente i da se operem priznavajući tebe, Gospodine Isuse, za oproštenje grijeha.«²⁶

Dužnost kršćanske majke nije samo da dijete začne i nosi u svom tijelu za zemaljski život nego da ga začne i rodi u svom srcu za nebeski život. Augustin to lijepo ističe: »Ali neću prešutjeti što god još nosim u svojoj duši o onoj tvojoj službenici koja me nosila u tijelu da se rodim na ovo vremenito svjetlo, i nosila me u srcu da se rodim za vječno svjetlo.«²⁷ U tom tekstu jasno je istaknuta dvostruka uloga majčinstva: fizička i duhovna te se izjednačuje važnost obiju uloga.

Sigurno je da bi se moglo i trebalo mnogo više govoriti o majci i majčinstvu u starokršćanskoj književnosti. Ovo kratko razmišljanje završimo jednim od naljepših odlomaka iz Augustinovih *Ispovijesti*: »Takva je bila moja majka, jer si je tako učio ti, vjerni učitelj u školi njezina srca. Napokon je i svoga muža već potkraj njegova zemaljskog života predobila za tebe, a kad je postao vjernik, nije se više na njega tužila zbog onoga što je od njega podnosila dok je još bio nevjernik. Bila je također sluškinja slugu tvojih. Tko god ju je od njih poznao, mnogo je u njoj hvalio, častio i ljubio tebe, jer je osjećao tvoju prisutnost u njezinu srcu, što su svjedočili plodovi njezina sveta života. Bijaša naime žena jednoga muža, roditeljima je vratila ljubav za ljubav, kuću je svoju pobožno upravljala, dobra su djela svjedočila za nju (1 Tim 5, 9. 4. 10). Svoje je sinove odgojila rađajući ih toliko puta koliko ih je puta vidjela kako se okreću od tebe. Napokon se, Gospodine – jer po milosti svojoj dopuštaš govoriti slugama svojim – ona za sve nas, koji smo prije nego je ona usnula u tebi već živjeli združeni primivši milost tvoga krštenja, tako brinula kao da nam je svima majka, a tako nas je služila kao da je kćerka svakoga od nas.«²⁸

ULOGA ŽENE U PRVOJ CRKVI

Danas se mnogo raspravlja o ulozi žene u Crkvi, o njezinu uključivanju u apostolat i crkvene ustanove. Problem ređenja žena postavljaju i katolici, a posebno je aktualan u anglikanskoj Crkvi, dok je to već odavno praksa u mnogim protestantskim zajednicama. Protivnici i zagovornici većeg uključivanja žena u crkvene strukture pozivaju se na praksu prve Crkve, no često je ne poznavajući dovoljno. Sigurno je bilo u prvoj Crkvi žena koje su zauzimale službene položaje, povezane sa službom koja se obično vezuje za klerički stalež: radi se o »đakonisama« i »udovicama«. Sami nazivi, a pogotovo sadržaj poslanja i uloga koju su imale u starokršćanskim zajednicama, nisu

26 AUGUSTIN, *Ispovijesti* I, 11, 17 – prema: Sv. Augustin, *Ispovijesti*, preveo Stjepan Hosu, KS, Zagreb, 1983, str. 18.

27 *Isto*, IX, 8, 17.

28 *Isto*, IX, 9, 21–22.

istoznačni i jasni pa je to područje koje će trebati još istraživati. Napomenimo neke elemente da bismo dobili bar nepotpuni uvid u izvorište današnjih rasprava ulozi žene u Crkvi.²⁹

Žene u prvim kršćanskim zajednicama

Već smo ukratko spomenuli ulogu žena u Isusovu životu i u spisima Sv. Pavla. Zagovornici većeg prava žena u crkvenoj hijerarhiji pozivaju se osobito na neke tekstove Pavlovihi spisa. Tako Pavao u poslanici Rimljanima govori o Febi, »službenici Crkve: »Preporučujem vam našu sestru Febu, službenicu Crkve u Kenhrej: lijepo je primite u Gospodinu kako dolikuje svetima, i pomozite joj u svemu što od vas ustreba, jer je i samo pomogla mnogima i meni samomu« (Rim 16, 1–2). Neki bi rado u nazivu »službenica«, kako Pavao naziva Febu, vidjeli prvu đakonisu u Crkvi. Protivnici, naprotiv, tu vide samo oznaku dobročinstava koje je činila. Sigurno je da riječ (sluga, službenik) u Pavlovo vrijeme nema točno određenu funkciju. On i sebe i svoje suradnike označuje kao – sluga Krista i Crkve, a svoj apostolski posao kao – služenje (usp. Rim 11, 13; 1 Kor 3, 5; 2 Kor 3, 4–6).

U prvoj Crkvi prilično važnu ulogu imaju proroci.³⁰ Među njima ima i žena.³¹ Za proročku službu vezano je poučavanje, stoga čudi da Pavao u istoj poslanici ženama zabranjuje da govore u zajednici. »Kao i u svim crkvama svetih, žene neka na sastancima šute! Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im Zakon propisuje« (1 Kor 14, 34). Pavao izričito zabranjuje da žene poučavaju i imaju vlast: »Ne dopuštam ženi da poučava niti da vrši vlast nad mužem; štoviše, neka ostane u skrovitosti!« (1 Tim 2, 12). Upravo vlast i poučavanje osnovne su oznake biskupstva i svećeništva pa su iz njih žene isključene navedenim Pavlovim zahtjevom.

Što se tiče udovica, imamo u prvoj poslanici Timoteju duži tekst koji o njima govori.³² Neki tumači u tom tekstu vide već u apostolsko vrijeme prisutnu organizaciju udovica, koje bi imale i neke kleričke funkcije. Drugi, naprotiv, vide u tim udovicama samo žene koje su potrebne pomoći kršćanske zajednice. Briga za udovice, kao što smo već vidjeli, bila je prisutna već u SZ, a u tekstovima NZ ta se skrb još jače naglašava. Tako se u Jakovljevoj poslanici kaže: »Čisto i neokaljano bogoslužje pred Bogom i Ocem sastoji se u ovom: pohađati sirote i udovice u njihovoj nevolji i čuvati samoga

29 O funkcijama žena u ranom kršćanstvu, detaljan i vrlo dobar prikaz može se vidjeti u knjizi: ROGER GRAYSON, *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne*, talijanski prijevod: *Il ministero della donna nella chiesa antica*, Rim, Citta nuova editrice, 1974).

30 Ta služba brzo nestaje. Od najstarijih spisa još ih spominje i pridaje im važnost ranokršćanski spis *Didache* (Usp. *Didache*, 11, 6–10).

31 Usp. *Dj* 21, 9.

32 Usp. 1 *Kor* 11, 4–5.

33 Usp. 1 *Tim* 5, 3–16.

sebe čistim od ovog svijeta» (Jak 1, 27). Pavao govori o »pravim udovicama«, o onima koje su ostale potpuno same te koje sve svoje pouzdanje stavljaju u Gospodina, provodeći vrijeme u molitvi.³⁴ Premda »prava udovica« provodi život posvećen molitvi i biva službeno »upisana«, nema nikakve naznake da su obavljale neku službu, pogotovo ne kleričku.

Drugo stoljeće

U najstarijim kršćanskim spisima, poznatu kao djela »Apostolskih otaca«, o udovicama se govori kao o osobama za koje se treba brinuti kao za siročad, bolesnike, strance,... Tako se u Barnabinoj poslanici kaže: »Da oni koji slijede put zla ne brinu se za udovice i siročad.«³⁵ Polikarpo osobito poziva svećenike da, brinući se za zalutale, bolesne,... ne zapuste udovice.³⁶ Zanimljiv je Polikarpov tekst u kojemu on udovice uspoređuje s »Gospodnjim oltarom« i posrednicama: »Da udovice mudro slijedeći Gospodina, neprekidno posreduju za sve, neka budu daleko od svake klevete, ogovaranja, krivog svjedočenja, navezanosti na novac, i svake zlobe, znajući da su one Božji oltar; on će pažljivo ispitati sve, ni naše mu misli nisu nepoznate, ni naši osjećaji, ni tajne našega srca.«³⁷

U spomenutim najstarijim spisima izriječom se ne spominju žene koje bi imale neku crkvenu službu.

Zanimljivo je spomenuti i pismo Plinija Mlađeg caru Trajanu u kojem piše da je dao mučiti dvije kršćanke koje se zovu »ministrae« (službenice): »Necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri et per tormenta quaerere.«³⁸ Premda je gotovo sigurno da Plinije prevodi grčku riječ, ne može se zaključiti da bi se radilo o ženama »đakonisama« koje bi pripadale kleričkom staležu.

Općenito govoreći, kršćanski spisi iz prva dva stoljeća ne daju jasnih dokaza da je u Crkvi bila praksa da žene zauzimaju crkvene službe pridržane za klerike.

Treće stoljeće

U trećem stoljeću skupine udovica imaju sve jasniju ulogu i čvršću organizaciju zajedničkog života. O tome u svojim djelima svjedoče i dva velika zapadna pisca toga vremena: Tertulijan u Sjevernoj Africi i Hipolit u Rimu. Nijedan, međutim, ništa ne govori o »đakonisama«. Dapače, Tertulijan se odlučno odupire da žena obavlja bilo kakvu kleričku službu, a pogotovo tomu da

34 Usp. 1 Tim 5, 5.

35 Barnabina posl., 20, 2.

36 Usp. POLIKARPO, *Poslanica Filip.*, 6, 1.

37 Isto, 4, 3. Ideja udovice, kao Božjeg oltara preko kojeg se Bogu uzdižu molitve i dobročinstva, nalazimo i u kasnijim spisima. Npr. u djelu *Didaskalija apostola* 2, 4, 1; Funk, 34, 16–17.

38 PLINIJE ML., *Pisma* 10, 96, 8 – Durry, 74.

dijeli sakramente, pa i krštenje koje u određenim slučajevima mogu podijeliti i laici, ali nikako žene. »Nije dopušteno ženi da govori u crkvi, a pogotovo ne da poučava, krsti, prikazuje ili da si prisvaja i dio službe koja pripada muškarcu, a prije svega svećeničku službu.«³⁹ To pravilo vrijedi, prema Tertulijanu, za sve žene, djevice i udovice također.

Tertulijan jasno svjedoči da su u to vrijeme postojale u kršćanskim zajednicama skupine žena označene nazivom »viduatus«. Uvjeti pristupanja slični su onima iz prve Timotijeve⁴⁰: dob od šezdeset godina, jedanput udavane, uzoritost života,... Primanje, pomaganje, organizacija udovica ovisi o biskupu. Što se tiče uloge koju imaju u zajednici, govori se o savjetovanju i pomoći drugim ženama. Nema govora o bilo kakvoj kleričkoj službi ni o kakvoj liturgijskoj ulozi. Tertulijan, kao uostalom i čitava zapadna Crkva sve do konca IV. stoljeća, ne poznaje službu đakonisa.

O udovicama govori i Hipolit u svom spisu *Apostolska tradicija*. Premda udovice žive kao organizirana skupina žena u crkvenim zajednicama, ne radi se o ckrvenoj službi, nego o osobama koje treba pomoći. Tako se od pripravnika za krštenje traži da poštuju udovice i posjećuju bolesnike.⁴¹ Hipolit govori i o »uspostavi« udovica: »Kad se uspostavlja udovica, ne zaređuje se, biva označena ovom titulom. Neka se primi ako je muž davno umro. Ako je muž umro nedavno, nek joj se ne povjeruje; ali ako je poodmakle dobi, neka se stavi na kušnju neko vrijeme. (...) Udovica se uspostavlja samo riječima i pridruži se drugim udovicama. Ali ne polažu se ruke, jer ona ne prinosi darove i ne obavlja liturgijsku službu. Ređenje je, zapravo, za klerike radi liturgijske službe. Udovica je ustanovljena za molitvu, što je dužnost sviju.«⁴² U navedenom tekstu Hipolit jasno kaže da je riječ o uspostavi, »imenovanju«, a ne o ređenju kao kod biskupa, prezbitera i đakona. Ne polažu se ruke jer nemaju nikavu liturgijsku službu. Njihova je uloga prije svega molitvena.

I dok u Crkvi na zapadu udovice, a pogotovo đakonise, u prva tri stoljeća nemaju nikakvu službenu ulogu, u Crkvi na istoku često ih stavljaju uz biskupe, svećenike i đakone. Tako Origen kaže: »Ne samo da preljub nego i druga ženidba onemogućava primanje crkvenog dostojanstva: ni biskupstva, ni svećeništva ni đakonata, niti udovice ne mogu biti vjenčane dva puta.«⁴³ Prema tom tekstu, i udovice se stavljaju uz biskupe, svećenike i đakone kao nosioce »crkvenog dostojanstva«.

Uz udovice, Klement Aleksandrijski i Origen govore i o ženama đakonima. Klement ih spominje tumačeći ulogu žena koje su pratile apostola Pavla, prema 1 Kor 9, 5: »Oni, posvetivši duh i tijelo propovijedanju, kako i dolikuje

39 TERTULIJAN, *Velum dje.*, 9, 1 – CCL 2, 1218. Tertulijan kritizira praksu pojedinih sekti koje su prakticirale da žene obavljaju svećeničku službu.

40 Usp. 1 Tim 5, 9–10.

41 Usp. HIPOLIT, *Trad. Apo.*, 20.

42 *Isto*, 10 – Botte, 31.

43 ORIGEN, *Propovijed o Sv. Luki*, 17 – GCS 49, 110,3–5.

njihovoj službi, vodili sa sobom svoje žene, ne kao supruge, nego kao sestre, da bi bile suradnice u njihovoj službi u radu sa ženama koje su živjele u kući; zahvaljujući njima, nauk Gospodnji prodirao je u ženske prostorije ne dajući priliku za ogovaranja.«⁴⁴ Origen o đakonisama govori također tumačeći Pavlovu poslanicu Rimljanima gdje se govori o Febi.⁴⁵

Treba napomenuti da Klement i Origen ne govore o prisutnosti udovica i đakonisa u egipatskoj Crkvi njihova vremena. Spominju ih isključivo komentirajući novozavjetne spise pa se ne mogu uzimati kao svjedoci postojanja udovica ili đakonisa koje bi pripadale crkvenoj hijerarhiji onog vremena.

Jasniju i važniju ulogu žene u crkvenoj zajednici nalazimo u spisu *Didascalia Apostolica* – Nauk apostola.⁴⁶ Osim o udovicama kojima je potrebna pomoć, govori se i o »uspostavljenima«. One sačinjavaju »red udovica«⁴⁷, a moraju imati najmanje pedeset godina i sigurnost da se neće ponovno udavati. Udovica se mora odlikovati blagošću, biti bez zlobe i mržnje. Ne smije imati previše »dug jezik« i ako vidi ili čuje što ružno, neka se vlada kao da nije ništa vidjela ni čula. Nema druge dužnosti, nego da moli za dobročinitelja i čitavu Crkvu.

Premda *Didaskalija* govori o ženama sa simpatijom, ne dopušta im službu poučavanja, obrazlažući to Isusovom praksom koji nije dopuštao ženama da poučavaju. »Ne priliči, dakle, i nije neophodno da žene poučavaju, osobito o Isusovu imenu i o spasenju po muci. Jer vi, žene, niste određene za to – a osobito udovice: ne da poučavate, nego da molite Gospodina Boga. Zapravo, Isus Krist je naš Učitelj; poslao je nas, Dvanaesticu, da poučavamo puk i narode; bile su s nama neke žene učenice, Marija Magdalena, Marija kći Jakobova i druga Marija; ali njih nije slao poučavati narod s nama. Da je bilo potrebno da žene poučavaju, sam naš Učitelj bio bi zapovjedio ženama da poučavaju s nama.«⁴⁸

Udovice su u svemu podložne biskupu i ništa ne smiju činiti bez njegova odobrenja. A budući da su neke krstile ili su to željele, izričito im se zabranjuje. Zabrana se ponovno opravdava Isusovim primjerom: »Mi ne savjetujemo ženi da krsti, niti da se dadne krstiti od neke žene jer je to prekršaj zapovijedi i velika je opasnost za onoga koji bi bio tako kršten i za onu koja krsti. Kad bi bilo dopušteno biti kršten od žene, naš Gospodin i Učitelj bio bi kršten od Marije, svoje majke. Naprotiv bio je kršten od Ivana, kao i drugi ljudi. Nemojte srljati u opasnost, braćo i sestre, radeći protiv Evandjelja.«⁴⁹

44 KLEMENT ALEKS., *Stromata*, 3, 6, 53, 3–4 – GSC 52, 220, 20–25.

45 Usp. *Rim* 16, 1–2.

46 To djelo je nastalo u prvoj polovici trećeg stoljeća u Siriji. Obraduje crkvene i moralne teme, a naširoko govori i o različitim crkvenim službama. Originalni tekst na grčkom jeziku je izgubljen, a sačuvao se sirijski prijevod s početka četvrtog stoljeća.

47 Usp. *Didascalia Ap.*, 3, 1, 1, i 2; Funk, 138, 3 i 5.

48 *Didascalia Ap.*, 3, 6, 1–2; Funk, 190, 8–17.

49 *Didascalia Ap.*, 3, 9, 1–3; Funk, 198, 31–200, 5.

Čini se da su zajednice udovica imale ulogu koju će kasnije poprimiti redovničke zajednice kojima je svrha trajna posvećenost molitvi i osobnom duhovnom napretku.

Osim o udovicama u *Didaskaliji* se govori i o đakonisama. Već je Ignacije Antiohijski tvrdio da je biskup slika Oca, đakon slika Krista, a prezbiteri predstavljaju apostolski zbor.⁵⁰ U *Didaskaliji* se kaže da đakonise treba poštivati kao sliku Duha Svetoga: »... biskup, kao slika Božja, predsjedava vam. Đakon zatim, kao slika Kristova, neka bude ljubljen. Đakonisa, osim toga, neka bude čašćena kao slika Duha Svetoga. Prezbitere smatrajte kao sliku apostola. Udovice i siročad, kao slika oltara, neka budu od vas poštivani.«⁵¹

U *Didaskaliji* se poziva biskupa da uzme suradnika: »... izaberi i uspostavi đakone, muškarce za obavljanje mnogih poslova koji su nužni, i ženu za služenje prikladno ženama. Jer postoje prilike gdje se ženama ne može poslati đakona, radi pogana, ali se može poslati đakonisa. A potrebna je također i u mnogim drugim prilikama intervencija žene đakona. Prije svega, kad žena silazi u vodu, tu je đakonisa koja uljem maže one koje silaze u vodu. U slučaju da nema nijedne žene, osobito đakonise, onaj koji krsti mora nužno pomazati krštenicu. (...) i kad ona koja je krštena izađe iz vode, đakonisa je prima i priopći joj i pouči je kako treba biti sačuvan pečat krštenja u čistoći i svetosti. Evo zašto je služba žene đakona osobito važna i nužna.«⁵²

Didaskalija potvrđuje da su i đakoni i đakonise suradnici biskupa, da ih on bira iz naroda i da ih postavlja da mu pomažu u pastoralnom radu. Za đakona se kaže da je zauzet mnogim stvarima te da je biskupovo »uho i usta«, posrednik između biskupa i vjernika⁵³. Đakon asistira biskupu za vrijeme Euharistije. Ništa od toga se ne kaže da obavljaju i đakonise: njihova se služba uglavnom svodi na služenje bolesnim ženama i kao zamjena đakonu kad on ne može biti poslan, a da ne izazove sumnju pogana. Druga uloga đakonisa vezana je za obred krštenja, kako bi se izbjeglo da se žene moraju svlačiti pred muškarcem. I ta uloga đakonise više je radi prikladnosti nego nužnosti, jer ako nema đakonise, može to obaviti i neka druga žena. Dakle đakonisi nije bilo dopušteno krstiti, što đakonu jest, i uvijek je muškarac imao izgovarati formulu krštenja.

Ukratko bismo mogli zaključiti da *Didaskalija* o udovicama i đakonisama govori opširnije i preciznije nego prethodni spisi. No ipak je područje njihova djelovanja vrlo ograničeno, a pripadnost crkvenoj hijerarhiji problematično.

O đakonisima se puno govorilo i u kasnijim stoljećima, navedimo samo

50 Usp. IGNACIJE ANTIOH., *Poslanica Magnez*, 6,1.

51 *Didascalia Ap.*, 2, 16, 4-6; Funk 104, 7-8. U sirijskom kao i u židovskom jeziku duh je ženskog roda, pa i tu treba tražiti povezivanje đakonisa i Duha Svetoga.

52 *Didascalia Ap.*, 3, 12,1-13,1; Funk, 208, 8-214,3.

53 Usp. *Didascalia Ap.*, 2, 28, 6.

još kakon Nicejskog koncila koji izričito kaže da đakonise ne primaju sakramenta Sv. reda: »O paulinistima, koji su se nedavno ujedinili s Katoličkom crkvom, odlučeno je da se ipak nanovo krste. Oni pak koji su u prošlosti bili uključeni u kler, ako su bez mane, neka se zarede pošto budu ponovno kršteni od biskupa Katoličke crkve; ako se, naprotiv, pokaže da nisu dostojni, bolje ih je svrgnuti. Također, s obzirom na đakonise... neka se poštuje isto pravilo. Spomenuli smo đakonise koje su postavljene na ovaj stupanj: premda nisu primile polaganje ruku, zato u svakom pogledu pripadaju u laike«. ⁵⁴

ZAKLJUČAK

Prisutnost i važnost žena u Evanđeljima i drugim novozavjetnim spisima lako je primjetljiva. Isus je pokazao novi pristup ženi, koji se uvelike razlikovao od onda vladajućeg židovsko-poganskog mentaliteta, u kojemu žena nije bila ravnopravna s muškarcem u svim sastavnicama života. Krist pristupa ženi s punim poštivanjem njezina dostojanstva i povjerenjem u njezine duševne i moralne vrijednosti. I premda Isus nije »revolucionarno« mijenjao društveni položaj žene, uzdižući njezino dostojanstvo načinio je osnovicu da se promijeni i njezin društveni položaj.

Ulaskom kršćanstva u židovski i poganski milje, plaćen je danak nužnoj inkulturaciji na štetu žene. Već u Pavlovim spisima osjećamo napetost između vrhunaravnog izjednačavanja i ravnopravnosti između muškarca i žene, a istodobno i njezina podlaganja u društvenom i crkvenom životu. Upravo u viđenju društvene uloge žene Pavao je gotovo isključivo na liniji židovske tradicije. Tendencija podlaganja žene nastavlja se i u kasnijim vremenima koja, čini mi se, u mnogim elementima još uvijek traju.

Starokršćanski pisci pokušali su podložnost žene i teologijski opravdati pripisujući joj krivnju za istočni grijeh, a nerijetko i citirajući tekstove Sv. Pavla.

Žena je u starokršćanskoj književnosti »razapeta« između dviju krajnosti ili sudbina, izraženih u likovima dviju žena: Eve i Marije. Eva predstavlja ženu u njezinoj egzistencijalnoj sudbini, slabosti i krivnji, a Marija je cilj i ideal s kojim se svaka žena treba poistovjetiti i kojemu treba da teži. Upravo ta čežnja i potreba za osobnim samopročišćenjem da bi od Eve postala Marija pripomogle su stvaranju nekoliko tipova žena ili nekoliko putova kojima se stizalo k tom cilju. Djevica, udovica i majka nisu samo životne prilike u kojima su žene živjele stjecajem okolnosti ili slobodnim izborom, nego je i okoliš u kojemu se događala duhovna preobrazba Eve u Mariju.

Žena je u Crkvi smatrana odveć »tjelesnom« pa stoga želja i potreba da

54 Nicejski koncil I (325.), can. 19 (Joannou, 1-1, 40, 10-41,7).

se cjelokupna situacija žene oduhovi i prožme vrhunaravnim motivima. Stoga nas ne čudi da je ženama uglavnom prepuštena molitva i samoprijegor, a muškarcima poučavanje i zapovijedanje.

Od samih početaka kršćanstva žene su imale značajnu ulogu. U Evanđeljima ih susrećemo kao revne slušateljice Isusovih propovijedi, davateljice materijalne potpore njegovu djelovanju. Kršćanstvo su lako i rado prihvaćale upravo žene i često ih susrećemo kao suradnice apostola i one koje apostolski djeluju u krugu svojih obitelji. Ipak nigdje ne susrećemo žene koje bi upravljale kršćanskim zajednicama. Nije poznat nijedan slučaj u Katoličkoj crkvi da bi žena imala službu svećenika i biskupa. Praksa ređenja žena bila je prisutna u nekim marginalnim kršćanskim sektama – spomenimo osobito montaniste – kod kojih su žene krstile, poučavale i slavile euharistiju te obavljale biskupsku i svećeničku službu.

Starokršćanski teolozi navode dva osnovna argumenta, svetopisamski i tradiciju, kao opravdanje isključivanja žene iz crkvenih službi. U židovskoj tradiciji sve kulturne funkcije pridržane su isključivo za muškarca. Važan argument je i Isusov primjer. Isus nije pozvao žene da poučavaju, krste ili slave Euharistiju, premda među njegovim sljedbenicima nije bilo manje žena nego muškaraca. Čitav ambijent, osobito židovski, nije bio pogodan da se ženama dadne veća uloga u zajednicama. Jedina crkvena služba koja se povjeravala ženama bio je đakonat. Trebalo je, međutim, proći gotovo tri stoljeća da đakonska služba žena dobije jasniju formu i konkretniju zadaću, makar ograničenu gotovo isključivo na pripomoć prilikom krštenja žena. Đakonat žena je i kasnije ostao gotovo isključivo u Istočnoj crkvi.

U prvim kršćanskim zajednicama često se spominju skupine udovica. Udovištvo ipak nije bila funkcija u Crkvi, nego prije svega životna situacija žena kojima je trebalo pružiti, prije svega, materijalnu potporu, a one su život provodile uglavnom u molitvi. Upravo u skupinama udovica ima početnih elemenata organizacije i života kasnijih redovničkih zajednica.

Novost viđenja i odnosa prema ženi koju je donio i pokazao Isus starokršćanska zajednica nije bila kadra slijediti. Opravdanje za to donekle se može naći u antiženskom raspoloženju sredine u koju je kršćanstvo ulazilo. Malo-pomalo stvorio se podcjenjivački mentalitet i nepovjerenje u ženu. Dionici tog mentaliteta smo i mi sami. Trebat će još mnogo vremena da u život provedemo Isusovo viđenje jednakosti između muškarca i žene, koje se ne sastoji samo od posvemašnje jednakosti funkcija nego od pripadnosti istom Ocu Nebeskom, povezanih vezom ljubavi Isusa Krista i pripadnošću istoj majci Crkvi.

WOMEN IN THE WORKS OF EARLY CHRISTIAN WRITERS

Anto Mišić

Summary

The question of women in the works of early Christian fathers is approached from the historical context and cultural-religious heritage:

1. Cultural and religious sources about the early Christian position of women: women in Judaism; Jesus' attitude toward women; Paul's attitude toward women.

2. Eve and Mary are contrasted through the writings of the first fathers.

3. Women's topology according to the ancient fathers: woman as a virgin, widow and mother.

4. The role of women in the first Church according to the writings of the fathers: women in the first Christian communities: women in the Church during the second and third centuries.